

socialistische bewegingen werd de 'uitbuiting' in Indië niet minder scherp veroordeeld dan die in Nederland. Multatuli's *Max Havelaar* had sinds de eerste verschijning (1860) bij tienduizenden lezers medeleven gewekt met de arme Javaan – en wrok tegen een als hooghartig en hardvochtig afgeschilderd koloniaal bestuur. Al vóór 1900 was het voor menige Nederlander een gewetensvraag wat men op lange termijn met Indië doen moest. Na er zeventien jaar eerst als rechterlijk ambtenaar, daarna als advocaat werkzaam te zijn geweest, bepleitte in 1899 mr. C. Th. van Deventer, een vooruitstrevend liberaal, in een opzienbarend artikel in *De Gids*, dat men beginnen moest te erkennen dat de ca. f 650 miljoen welke het rijk in Europa in ruim dertig jaar meer uit Indië getrokken dan aan of voor Indië betaald had, 'een ereschuld' vormden die afgelost moest worden. Zagen 'de wellicht 200 000 bevoorrechte Nederlanders' die als belastingbetalers in hoofdzaak voor de kwijting moesten zorgen, tegen dat offer op?

'Dezulken worde dan in herinnering gebracht dat in Nederland de welvaart der goeude klassen waartoe zij behoren, ten nauwste samenhangt met het behoud onzer koloniën in Oost-Indië en dat er geen beter middel bestaat om dat behoud te waarborgen dan een politiek van rechtvaardigheid en eerlijkheid. Want alleen dáárdóór zullen wij ons duurzaam kunnen verzekeren van een macht waartegen de sterkste landingslegers niet zouden zijn opgewassen: de achting, de liefde, de trouw der talrijke bevolking van Insulinde. Nog is het niet te laat: de grote meerderheid der Inlanders is tevreden, of althans niet ontevreden, onder Nederlands heerschappij, weet niet beter of het behoort zo. Maar – *les idées marchent*, zelfs in Indië onder de inlandse bevolking!¹

Van een permanente kolonisatie van Indië was Kuyper, de anti-revolutionaire leider, verklaard tegenstander. De idee der 'rijkseenheid' noemde hij al in de jaren '70 'menselijk geknutsel', 'vals', 'onhistorisch, ongoddelijk', 'heidens-Romeins'² – Nederland was Indië's voogd; het diende dat voogdijkind tot zelfstandigheid op te voeden. Toen hij in 1901 eerste minister geworden was, werd in de troonrede in de aan Indië gewijde paragraaf als politieke doelstelling vastgelegd, 'geheel het regeringsbeleid te doordringen van het besef, dat Nederland tegenover de bevolking dezer gewesten een zedelijke roeping heeft te vervullen'. Daarmee werd de z.g. ethische koers in de Indische politiek vastgelegd die met name haar stempel ging drukken op de opleiding van bestuursambtenaren aan de Leidse rijksuniversiteit.

¹ C. Th. van Deventer: 'Een ereschuld' (*De Gids*, 1899, II), opgenomen in H. T. Colenbrander en J. E. Stokvis: *Leven en arbeid van mr. C. Th. van Deventer*, dl. II (1916). De geciteerde passage: p. 42-43. ² De Wilde en Smeenk: *Het volk ten baat*, p. 254.